

Ella Johansson: Skogarnas fria söner. Maskulinitet och modernitet i norrländskt skogsarbete. Diss. English summary. Nordiska museets handlingar 118. Stockholm 1994. 200 s., ill.

Ella Johansson har skrivit en doktorsavhandling i etnologi om en grupp arbetare, nämligen skogsarbetare i Norrland kring sekelskiftet. Utgångspunkten för studien var lundaetnologernas forskningsprojekt "Kultur och klass", där man studerade kulturella djupstrukturer och kulturell identitet i skilda sociala miljöer. Förutom vid Lunds universitet har författaren studerat vid Department of Social Anthropology, London School of Economics.

I första hand är Ella Johansson intresserad av det mentala i moderniseringsprocessen. Hon betonar att hennes studie inte syftar till att skriva en förbisedd arbetargrups historia. Författaren förklarar sin forskningsuppgift så här: "Den norrländska skogsexploateringen utspelade sig i en alldeles egen spänning mellan vad som förenklat brukar kallas det traditionella och det moderna. -- -- Genom att välja skogsarbetarna som ingång till moderniteten vill jag komma undan några av schablonerna som styr sättet att tänka på det gamla och det nya samhället, det traditionella och det moderna." Som biprodukt erhåller läsaren en levande bild av skogsarbetarnas vardag – en bit av deras historia – med lukt och smak.

Metoden tycks vara enkel: att komma så nära forskningsobjektet som möjligt, och sammanställa även de mesta triviala detaljerna i skogsarbetarnas vardagsliv – till och med deras sätt att drömma och tänka – och visa hur skogsarbetarnas version av den moderna människan formas och reproduceras. Men hur kan man hitta sådana detaljer, vandra i redan avlidna människors tankar och få ett fast grepp om deras kultur? Enligt Ella Johansson (med hjälp av Carlo Ginzburg, Ingar Kaldal och Carlo Poni) är det ett slags översättningsarbete: att beskriva en livsform är att kontextualisera den och att tolka den. Författaren beskriver sitt sätt att behandla forskningsmaterialet så här: "Skogsarbetarnas vardagliga handlingar översätts i tolkningen till idéhistoriska, ideologiska, ibland närmast politiska, begrepp."

Material

När man skriver om marginella samhällen i de nordiska vildmarkerna gör man sig ofta nogskyldig till att exotisera levnadssättet och levnadsvillkoren där. Det gör Ella Johansson några gånger också: hon beskriver bl.a. hur man arbetar i *meterdjup* snö

och *extrem* kyla på platser där *ingen* tidigare hade satt sin fot. Några gånger är Johanssons påståenden inexakta, vilket kan bero på att hon har ett ganska begränsat källmaterial. Undersökningen bygger till stora delar på Ella Johanssons eget fältarbete (år 1981 och 1983). Hon har intervjuat ett tjugotal skogsarbetare födda åren kring sekelskiftet. De intervjuade personerna var dels från socknarna Alfta och Ovanåker, med till stor del bondeägd skog, dels från det helt och hållet bolagsägda Voxna. Härtill utnyttjar Ella Johansson som primärmaterial Nordiska museets samlingar, nämligen de s.k. Skogsarbetarminnena från 1940-talet och den mera tekniskt orienterade serien "Skogsbruk". Författaren framställer källkritiska (och ytterst intressanta) synpunkter på livshistoriska berättelser och proletär litteratur. Tyvärr problematiserar författaren inte det faktum att hon i många fall själv utnyttjar Skogsarbetarminnen, redigerade av Mats Rehnberg (1949); hon ersätter alltså primärmaterial med andrahandsuppgifter. När författaren t.ex. beskriver jämlikheten i körarlaget utnyttjar hon Rehnbergs bok i stället för primärmaterial (ss. 32–33).

En annan sak som läsaren söker efter förgäves är kartor över forskningsområdet. Författaren berättar att gränserna för det som kallas Norrland inte en gång för alla är givna utan har skiftat mycket genom tiderna. Det område som avhandlingen behandlar är till ytan mycket stort och sammanfaller relativt väl med det nordsvenska barrskogsbälten. Enligt Johansson sammanfaller "kojgränsen" i stort med den kulturgräns, som etnologerna kallar fäbodgränsen men som avgränsar en hel livsform. Med kojor menar Ella Johansson skogsarbetarnas typiska härbärgen, arbetarbostaden av den enklaste typ: kolarkojan med eldstaden i hörnet eller eldpallskojan med eldstad i mitten och britsarna längs sidorna. Den norrländska vinterns korta dagar och långa kvällar gjorde att man tillbringade långa tider i de tränga kojorna.

Bygd och skog

Avhandlingen börjar med att diskutera begreppet bygd. Under 1860-talets första år upptäcktes Norrlands ödemarker som råvarukälla för trävaruindustrin. Lastningsanläggningar, vägar, bostäder och butiker växte plötsligt upp på jungfruliga marker. De existerade några månader, försvann och uppstod igen nästa vinter på andra lika avlägsna platser. Trävarurörelsen hade likadana påföljder inte bara i Norrland utan i hela Norden, i Ryssland och Amerika, d.v.s. i områden med barrskogar. Jämförande perspektiv saknas dock nästan helt i avhandlingen. Författaren har också lämnat bort flott-

ningen från forskningsuppgiften. Varför det, undrar läsaren några gånger. Det var ju flottningsarbetet som var bokstavligt talat synligt i bygderna. Skogsarbetare och flottningsarbetare är därtill yrkesgrupper som har smält ihop.

När bolagen beslöt att avverka ett visst område delade de in området i mindre skiften. Hugade män skrev på ett kontrakt med bolaget, där de för ett överenskommet pris åtog sig att avverka och transportera bort timret. Ibland hade varje timmerkörare eget kontrakt med bolaget. Körarna, med var sin häst, transporterade bort det timmer som huggarna fällt till bäckar, åar och sjöar från vilka det efter islossningen flottades till sågverken. Före 1890-talet genomfördes drivningarna av vandrande arbetare från hela Sverige, s.k. bolackare, eller av arbetslag bestående av hela byar från södra Norrland. En drivning kunde bestå av allt från en till över tusen man. Vanligtvis var det två huggare per körare, men antalet kunde också vara tre eller fyra huggare per körare.

Körarna och huggarna tillbringade sina vårar, somrar och höstar "nere på bygden". Bygden var skogens rumsliga omgivning, och slutligen också det samhälle som livet i skogen organiserades från. Det var inte lätt att glömma bygdens sociala kategorier i kojorna, men enligt Ella Johansson var det just det som hände: bönderna skymfas av alla i kojan. Ett av Ella Johanssons resultat är att skogsarbetarkulturen är ett uttryck för de obesuttnas ideologi; historierna som berättades i kojorna och det som berättades om livet i kojorna representerar en värld där bygden ställs på huvudet. I hela den kulturella organisationen har böndernas makt trolats bort.

Kojlivets ramar

Författaren presenterar de materiella villkoren på avverkningsplatserna och i kojorna. Så behandlas t.ex. arbetsfördelning, effektivitet, redskap, kosthåll, hushållssysslor i kojan och i bostäder ur en spännande och färsk referensram. Frihet och individualism, stickord som tidigare har klistrats på skogsarbetarkulturen, blir kritiskt evaluerade. Texten är som mest njutbar när författaren förklarar kojlivets ramar: "Vetemjålet och kolbullen kom därmed att bli värdeladdade och centrala beståndsdelar i både böndernas och de obesuttnas antagonistiska symbolsystem. För de obesuttna stod de för sötebrödsdagar. Även de hade alltså en stark upplevelse av det nya och annorlunda i denna upp- och nedvända värld, där de som var fattigast hade de rikas helgdagsmat som bas i vardagskost. Kolbullen har därför en viktig roll när skogsarbetarna romaniserar sina liv och den gamla, förmekaniserade

epoken. Kolbullen gräddas också nu för tiden vid många hembygdsdagar och andra offentliga sammankomster i Norrland. Det var en rätt som utvecklades samtidigt med skogsarbete, avpassad för att enkelt kunna tillagas av de nya råvarorna. Kolbullen var en form av förverkligande av det utopiska oberoendet av bondekulturen. Den behövde inte bönderna vore sig för sina ingredienser eller sin finansiering. Skogens lagar, marknadslagarna, var utanför husböndernas kontroll. De föreföll vara oberoende av sociala och kulturella relationer", sammanfattar Ella Johansson matens symboliska karaktär. "Hur kan man göra en meningsfull kulturanalys av dessa kojors rumsliga organisation? De är ju tillkomna i största hast för att utgöra enklast möjliga skydd. Hur kan de sägas uttrycka sina byggmästares föreställningar om rumslig organisation av t.ex. det privata och det offentliga, i ett isolerat samhälle där varje medlem har mellan 1 och 1 1/2 m² utrymme till sitt förfogande? På vilka nivåer uttrycks och upprätthålls dessa distinktioner mellan eget och gemensamt? Vilka privata behov har funnits? Har det kunnat hävdas?" Detta är frågor som författaren först ställer och sen besvarar i avhandlingen.

1990-talets lundaetnologi har av kolleger på skämt kallats "impressionistisk etnologi". Författaren framställer – nästan impressionistiskt – även sociala ramar för kojlivet. Teman som historiebeaktande, original, smeknamn och social organisation behandlas ur modernitetens synvinkel. Enligt historierna var den kringvandrande skogshuggaren – bolackaren – skogarnas hjälte, och den hästägande gifta bonden var deras motpol. Författaren pendlar mellan skog och bygd och behandlar teman som livscykel, genus, frihet och individualism. Sammanfattande teman är modernitet och maskulinitet. Enligt författaren var skogsarbetarnas säsongsmissiga pendling mellan skog och bygd en pendling mellan två kulturellt sett skilda och motsägelsefulla världar. Sällan är en avhandling så vederkvikande som denna. Det är en upplevelse att läsa den.

Hanna Snellman